

Zo ging dat ...

... in Kozen in 1916: de vaststelling van het contingent te *leveren* aardappelen¹

Eén van de grootste problemen waarmee het bestuur van het bezette België zich tijdens de eerste wereldoorlog geconfronteerd zag, was de voedselbevoorrading. In continentaal Europa werden immers niet genoeg granen en aardappelen voortgebracht om de bevolking en de veestapel te voeden, en de aanvoer over zee was grotendeels afgesneden.

Om het voedsel dat in België voortgebracht werd toch enigszins te verdelen over alle inwoners, en om ervoor te zorgen dat ook de inwoners van de steden aan aardappelen konden geraken, had de Duitse overheid een strenge rantsoenering ingesteld. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen de huishoudens van aardappeltelers, en de huishoudens die zelf geen aardappelen teelden. In de zomer van 1916 was het aardappellantsoen voor de *voortbrengers* en hun huishouden vastgesteld op 108 kilogram per persoon per jaar of ongeveer 300 grammen per dag. *Voortbrengers* mochten ook aardappelen voederen aan hun varkens. Hoewel de gouverneur-generaal op 29 januari 1916 had verordend dat voortaan nog slechts *kleine of zieke, voor het mensschelijk gebruik niet geschikte aardappelen* aan de varkens gevoederd mochten worden, werd de aardappeltelers in augustus toch een

jaarlijks rantsoen van 720 kg per varken toegestaan. Goed drie maanden later, op 1 november 1916, maakte de voorzitter van het Duits burgerlijk bestuur in de provincie, de eigenlijke chef van de provinciale administratie, bekend dat het voederen van aardappelen aan dieren verboden werd.

De aardappelen die men meer teelde dan wat de rantsoenen toelieten in de eigen boerderij te verbruiken, moesten verplicht aan vastgestelde prijzen op de markt gebracht worden. De maximumprijs voor aardappelen uit de oogst 1916, bij levering door de teler, werd in dezelfde bekendmaking van de voorzitter van het Duits burgerlijk bestuur op 1 november vastgesteld op 10 frank voor 100 kg, behalve voor de soort *grosses bleues des Ardennes*, die 8 frank voor 100 kg mocht kosten.

De verantwoordelijkheid voor het leveren van de juiste hoeveelheden aardappelen en granen werd in de eerste plaats bij de gemeentebesturen gelegd. Zij moesten registreren hoeveel grond met aardappelen beplant werden, en op basis van de samenstelling van de huishoudens en van de veestapel van elke landbouwer vaststellen hoeveel aardappelen hij in de handel moest brengen.

Het verslagregister van de beraadslagingen van de gemeenteraad van Kozen, dat tijdens de oorlog gebruikt werd om de besluiten van het college van burgemeester en schepenen in te schrijven, bevat een tabel van 25 augustus 1916 waarin voor elke boer in het dorp werd geregistreerd hoeveel aardappelen hij zou moeten produceren, hoeveel hij er mocht verbruiken, en hoeveel hij er op de markt moest brengen². Omdat deze tabel precies aangeeft hoe de vaststelling van de te leveren quota in de praktijk verliep, wordt zij hieronder afgedrukt.

Voor de vaststelling van de hoeveelheid te *leveren* aardappelen werd in 1916 uitgegaan van een geschatte opbrengst van 110 kg per are. Het gemeentebestuur van Kozen registreerde 32 hectaren en 35 aren met aardappelen beplante gronden bij 42 *voortbrengers* in de gemeente. Op basis daarvan moest uitgegaan worden van een totale productie van 355.850 kg aardappelen. Voor de huishoudens van de aardappeltelers mocht 38.124 kg gereserveerd worden, en de varkensstapel van 249 dieren leverde de gemeente nog een rantsoen van 179.280 kg op. Er moest uiteraard ook voorzien worden in plantgoed voor het volgende jaar, en daarvoor werd aangenomen dat er 20 kg per are of 64.700 kg voor het hele dorp nodig was.

¹ Deze bijdrage kwam tot stand in het kader van het onderzoeksproject *De Eerste Wereldoorlog in Haspengouw*, gefinancierd door de erfgoedcellen van Haspengouw, en uitgevoerd door vzw Limburgse Studies en het Rijksarchief.

² Rijksarchief Hasselt. Gemeentearchief van Kozen. Overdracht 2001, nr. 4.

Lijst over de verdeling der te leveren aardappelen tusschen de voortbrengers der gemeente Augustus 1916										
Volgnummer	Namen der aardappelenvoortbrengers	Bebouwde oppervlakte aardappelen	Opbrengst, mits 110 kgr per are	Getal personen gevoed op de winning	Verbruik tegen 108 kgr per persoon	Getal varkens	Verbruik der varkens tegen 720 kgr per jaar	Te gebruiken plantgoed tegen 20 kgr per aar	Af te leveren hoeveelheid	Tekort
1	Bas Joseph, de weduwe	62	6820	10	1080	5	3600	1240	900	
2	Bonneux Aloïs	35	3850	9	972	4	2880	700		702
3	Bogaerts Joseph	40	4400	9	972	2	1440	800	1178 ¹	
4	Delsaer Alfons	30	3300	8	864	4	2880	600		1044
5	Doucé Hendrik	40	4400	5	540	5	3600	800		540
6	Droogmans Willem	60	6600	10	1080	5	3600	1200	720	
7	Duyssens Leo	40	4400	7	756	6	4320	800		1476
8	Esselen Joseph	140	15400	12	1296	9	6480	2800	4824	
9	François Pieter	45	4950	5	540	3	2160	900	1350	
10	Gilot Joseph	500	55000	12	1296	10	7200	10000	36504	
11	Goffins Alfons	30	3300	4	432	2	1440	600	828	
12	Grammen Leo	30	3300	3	324	4	2880	600		504
13	Grouwels Jan	120	13200	7	756	6	4320	2400	5724	
14	Haesevoets Aloïs	150	16500	14	1512	10	7200	3000	4788	
15	Haesevoets Arnold	45	4950	7	756	5	3600	900		306
16	Hermans Lambert	50	5500	7	756	10	7200	1000		3456
17	Jacobs Hendrik	16	1760	5	540	3	2160	320		1260
18	Jeuris Camiel	65	7150	11	1188	4	2880	1300	1782	
19	Jeuris Hendrik	55	6050	11	1188	6	4320	1100		558
20	Jeuris Theofiel	100	11000	9	972	8	5760	2000	2268	
21	Neven Louis	40	4400	8	864	4	2880	800		144
22	Paesmans Leo	100	11000	12	1296	7	5040	2000	2664	
23	Pels Paulus	45	4950	12	1296	6	4320	900		1566
24	Philtjens Joris, de weduwe	30	3300	5	540	3	2160	600		
25	Ruymen Hendrik	40	4400	6	648	4	2880	800	72	
26	Ruymen Godfried, de weduwe	80	8800	12	1296	5	3600	1600	2304	
27	Sax Bernard	20	2200	7	756	3	2160	400		1116
28	Schiffeleers, de kinderen	130	14300	9	972	5	3600	2600	7128	
29	Schreurs Bonaventuur	140	15400	12	1296	11	7920	2800	3384	
30	Smolders Hendrik	45	4950	6	648	3	2160	900	1242	
31	Vanbrabant Lambert	24	2640	6	648	4	2880	480		1368
32	Vandeberg Leopold	70	7700	6	648	8	5760	1400		108
33	Vandormael Ferdinand	50	5500	4	432	3	2160	1000	1908	
34	Vanroye Robert	100	11000	7	756	15	10800	2000		2556
35	Wanten-Cleeren, de kinderen	150	16500	12	1296	14	10080	3000	2124	
36	Wanten Hendrik	48	5280	12	1296	5	3600	960		576
37	Wanten Joseph	105	11550	6	648	6	4320	2100	4482	
38	Wintmolders Pieter-Jan-Hendrik, de weduwe	130	14300	9	972	8	5760	2600	4968	
39	Wintmolders Polidoor	40	4400	9	972	8	5760	800		3132
40	Wintmolders Pieter	25	2750	9	972	2	1440	500		162
41	Wintmolders Hendrik	130	14300	10	1080	10	7200	2600	3420	
42	Wintmolders Theofiel	40	4400	9	972	4	2880	800		252
	Totaal	3235	355850	353	38124	249	179280	64700	94562 ²	20826
	Tekort								20826	
	Te leveren								73736 ³	
	Cosen, den 25 oogst 1916.									

¹ Hier had 1188 moeten staan.

² Hier had 94572 moeten staan.

³ Hier had 73746 moeten staan.

Het gemeentebestuur moest er dus op toezien dat de telers samen minstens 73.746 kg zouden *leveren*.

Om vast te stellen hoeveel iedere landbouwer moest leveren, werd voor ieder van hen dezelfde berekening gemaakt. Joseph Bogaerts bijvoorbeeld had 40 aren aardappelen geplant. Zijn opbrengst werd daarom op 4.400 kg geschat. De negen personen die zijn huishouden telde hadden ieder recht op een rantsoen van 108 kg of samen 972 kg, voor de twee varkens die hij op stal had mocht hij 1.440 kg houden en om in 1917 weer dezelfde oppervlakte te kunnen beplanten mocht hij beschikken over 800 kg plantgoed. In totaal mocht hij 3.212 kg voor eigen gebruik houden, en moest hij minstens 1.178 kg aardappelen in de handel brengen. Joseph Gilot baatte de winning van Kasselaar uit. Hij had in 1916 5 hectaren aardappelen geplant, zodat men er van uitging dat hij 55.000 kg zou binnenhalen. Voor de twaalf personen die zijn huishouden telde mocht hij 1.296 kg houden, voor de tien varkens in zijn stallen mocht hij 7.200 kg opzij zetten, en voor plantgoed mocht hij 10.000 kg bewaren. De overige 36.504 kg moest hij verplicht *leveren* aan de door de Duitse overheid vastgestelde maximumprijs.

Aardappelen mochten enkel opgekocht worden door erkende handelaars. Zij moesten zich voor elk vervoer van aardappelen voorzien van een door de burgemeester of door de voor het toezicht op de aardappelhandel aangestelde *burgerlijk commissaris* afgeleverde geleidebrief of vrachtbrief. Particulieren mochten niet direct bij de telers aardappelen kopen. Voortbrengers die weigerden hun quota aan een erkende handelaar te leveren, konden daar door de *Kreischef*, de Duitse vervanger van de arrondissementscommissaris, *manu militari* toe verplicht worden, en zagen de prijs die zij voor hun vruchten kregen met 20 % verminderd.

Het was overigens niet zo dat elke aardappelproducent een overschot produceerde. Pieter Wintmolders bijvoorbeeld produceerde op 25 are 2.750 kg aardappelen. In zijn huishouden werd met negenen aan tafel aangeschoven, zodat hij voor eigen gebruik 972 kg mocht houden. Voor zijn twee varkens mocht hij 1.440 kg reserveren, en hij kon 500 kg reserveren om die in het voorjaar van 1917 als plantgoed te gebruiken. Hij kwam dus 162 kg te kort.

Om de hoeveelheden die iedere landbouwer mocht aankopen of moest leveren zo rechtvaardig mogelijk vast te stellen, stelde het gemeentebestuur op 25 augustus 1916 een gedetailleerde tabel op met de namen van de telers in het dorp, het aantal personen die op hun winning in de kost waren, het aantal varkens dat zij bezaten, en de hoeveelheid plantgoed die zij nodig zouden hebben om volgend jaar weer evenveel aardappelen te kunnen planten.

Naast gegevens over de productie en het verbruik van aardappelen, bevat de tabel nog meer informatie. Zo leert zij ons dat er van de 890 inwoners die het dorp op 31 december 1916 telde, er 353 deel uitmaakten van een boerenhuishouden. Er waren 42 boerderijen in het dorp, zodat de gemiddelde grootte van een boerenhuishouden 8 à 9 personen bedroeg. Tot het huishouden werden al de inwonende familieleden en de inwonende knechten en meiden gerekend. Het kleinste boerenhuishouden telde twee personen, het grootste veertien.

Uit de tabel blijkt ook dat alle boeren in Kozen varkens hielden. Gemiddeld waren er bijna 6 op elke boerderij. In feite liepen de aantallen varkens ver uiteen. Vierentwintig boeren hielden minder dan 6 varkens. Op slechts drie boerderijen hield men er meer dan 10. Robert Vanroye had met 15 stuks de grootste varkensstal.

Samen plantten de tweeëntwintig boeren in Kozen 32 hectaren en 35 aren aardappelen. Daarvan nam Joseph Gilot 5 hectaren voor zijn rekening. Drieëntwintig boeren plantten tussen 16 en 50 aren, negen boeren hadden tussen 50 aren en 1 hectare aardappelen, en negen anderen hadden 1 à 1,5 hectare aardappelen gezet.

Tweeëntwintig boeren produceerden meer aardappelen dan zij mochten verbruiken, en werden dus geacht hun overschot in de handel te brengen. Negentien boeren produceerden minder aardappelen dan zij zouden mogen verbruiken, en op één boerderij, die van de weduwe Philtjens, werden net genoeg aardappelen geplant om het eigen verbruik te dekken. Samen produceerden de tweeëntwintig boeren met een overschot ruim 94,5 ton aardappelen voor de handel, of gemiddeld bijna 4,3 ton. In feite vertekent de productie op de boerderij van Joseph Gilot het beeld. Als we zijn productie van 36,5 ton voor de handel buiten beschouwing laten, bedraagt het gemiddelde 2,7 ton. Dertien producenten moesten minder dan 3 ton leveren, zes producenten leverden tussen 3 en 5 ton, twee tussen 5 en 8 ton, en Gilot moest 36,5 ton leveren.

Negentien aardappelproducenten verwachtten dat zij met hun eigen oogst niet voldoende zouden produceren om het verbruik op hun eigen boerderij te dekken. In tien gevallen bedroeg dat tekort minder dan 1 ton. In zes gevallen bedroeg het 1 à 2 ton, en in de drie overige gevallen ging het om tekorten tussen 2 en 4 ton.

Rombout Nijssen

